

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Μαρία Χαλεβελάκη

Μία εισαγωγή στη σημειολογία: Θεωρία και εφαρμογές

Εκδόσεις Καστανιώτη

Αθήνα: 2010

Σελίδες: 180

Ελάχιστα είναι τα βιβλία που κυκλοφορούν στην ελληνική γλώσσα για τη Σημειολογία (ή αλλιώς, Σημειωτική) και ακόμη λιγότερα αυτά που αποτελούν πρωτογενείς παραγωγές και όχι μεταφράσεις ξένων έργων. Με εξαίρεση τις εκδόσεις της Ελληνικής Σημειωτικής, η βιβλιογραφία στο χώρο της Σημειολογίας στην Ελλάδα είναι πολύ περιορισμένη. Ωστόσο, η συγκεκριμένη επιστήμη έχει ρίζες στην αρχαία ελληνική σκέψη και τον πολιτισμό και, στη νεότερη μορφή της, έχει τουλάχιστον έναν αιώνα παρουσίας με πολλούς κλάδους και εξειδικεύσεις: οπτική σημειωτική, ζωο-σημειωτική, βιο-σημειωτική, σημειωτική του θεάτρου, του κινηματογράφου ή της μουσικής, σημειωτική του χώρου κλπ.

Όλος ο κόσμος μπορεί να είναι ένα σημείο, αρκεί κάποιος να τον ερμηνεύει ως τέτοιο. Η Μαρία Χαλεβελάκη αναλαμβάνει να μας ξεναγήσει στον κόσμο της σημειωτικής παρουσιάζοντας βασικά σημεία από τις θεωρητικές προτάσεις τριών σημαντικών εκπροσώπων της Σημειωτικής: του Ferdinand de Saussure, του Charles Sanders Peirce και του Roland Barthes. Η Σημειολογία είναι μία επιστήμη και ταυτόχρονα μία (ή περισσότερες) μεθοδολογία (ες) για την ανάλυση του περιβάλλοντα κόσμου. Το βιβλίο κινείται ταυτόχρονα και στα δύο επίπεδα. Η συγγραφέας παρουσιάζει βασικά σημεία της επιστήμης, όπως αυτά ορίστηκαν από τον de Saussure, τον Peirce και τον Barthes και ταυτόχρονα εφαρμόζει μεθοδολογικά εργαλεία και από τους τρεις σημειολόγους, προκειμένου να εξηγήσει την αέναη διαδικασία της 'σημείωσης'.

Όπως ορίζεται από την ίδια τη συγγραφέα, πρόκειται για ένα εισαγωγικό εγχειρίδιο στο χώρο της Σημειολογίας, το οποίο απευθύνεται σε αναγνώστες με ποικίλα ενδιαφέροντα και από διάφορους επιστημονικούς κλάδους. Άλλωστε, η σημειολογία ως επιστήμη αλλά και μεθοδολογία ανάλυσης δεν συνδέεται με κάποιο συγκεκριμένο αντικείμενο. Οι εφαρμογές της είναι ποικίλες και αυτό την καθιστά ιδιαίτερα διεπιστημονική.

Το βιβλίο αρθρώνεται σε τρία κεφάλαια. Στο πρώτο ορίζεται η έννοια και τα χαρακτηριστικά του γλωσσικού σημείου σύμφωνα με τον Ferdinand de Saussure, παρουσιάζεται η έννοια του συστήματος και το δυαζονικό σχήμα οργάνωσης των σχέσεων μέσα στη γλώσσα (παραδειγματικός και συνταγματικός άξονας). Στο δεύτερο κεφάλαιο ορίζεται το σημείο σύμφωνα με τον Charles Sanders Peirce, συζητούνται οι σχέσεις με τον ορισμό του γλωσσικού σημείου κατά τον de Saussure και παρουσιάζονται οι διάφορες κατηγορίες σημείων, συγκεκριμένα σε ό,τι αφορά τη σχέση μεταξύ του σημείου και του αντικειμένου αναφοράς του, δηλαδή η τριαδική διαίρεση του σημείου σε εικόνες, ενδείκτες και σύμβολα. Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται βασικά στοιχεία από τη σημειολογία του Roland Barthes, οι σχέσεις λόγου και εικόνας, όπως αυτός τις όρισε, η διαδικασία της ανάγνωσης και ο ρόλος του αναγνώστη και αναδεικνύεται η εφαρμοσμένη μορφή της σημειολογίας σε αντικείμενα και φαινόμενα της καθημερινότητας.

Κάτι που καθιστά ιδιαίτερα ενδιαφέρον το βιβλίο της Μαρίας Χαλεβελάκη είναι ότι συνιστά και το ίδιο, ως αντικείμενο, ένα παράδειγμα εφαρμογής της σημειολογίας στην καθημερινότητα. Ιδιότυπες και πρωτόγνωρες επιλογές, όπως η μη τυπική διευθέτηση της έντυπης σελίδας (παραβίαση της τυπικής στοίχισης), η εισβολή οπτικών μέσων (εικόνων, σχεδιαγραμμάτων, σχεδίων κλπ) στο ρέον κείμενο και τυπογραφικές επιλογές με εναλλαγή διαφόρων μεγεθών και τύπων γραμματοσειρών, ενδυναμώνουν την αναγνωσιμότητα του κειμένου και οπτικοποιούν με ιδιαίτερα εύληπτο τρόπο, ακόμη και για τον αρχάριο αναγνώστη/θεατή, τις προσφερόμενες πληροφορίες. Το κείμενο ανασυντίθεται ως ένα δυναμικό και ενιαίο 'όλον' μέσα από ένα συνεχή τεμαχισμό, ο οποίος, εκτός από ιδιαίτερος καλαισθητός, είναι απολύτως λειτουργικός. Ας μην ξεχνάμε, άλλωστε, ότι η Σημειολογία, παρότι είναι μία ενδιαφέρουσα επιστήμη, συχνά θεωρείται ιδιαίτερα δύσκολη ως προς την προσέγγιση από τους μη-ειδικούς. Η συγγραφέας δείχνει ότι κατέχει την επιστήμη καθώς συνδιαλέγεται με άνεση με τις ποικίλες προσεγγίσεις της Σημειολογίας, παρουσιάζοντας παραδείγματα από τον χώρο της τέχνης, της διαφήμισης και της καθημερινότητας. Πίνακες ζωγραφικής, έντυπες διαφημίσεις, κόμικς, φωτογραφίες, λογότυποι εταιρειών, εξώφυλλα περιοδικών, εικονογράμματα, πινακίδες, μέχρι και το ιστορικό (για τους χρήστες μιας άλλης εποχής και κουλτούρας) πακέτο τσιγάρων 'Santé' γίνονται αντικείμενο παρατήρησης και ανάλυσης. Ο αναγνώστης/θεατής του βιβλίου της Μαρίας Χαλεβελάκη καλείται να αναλάβει ένα ενεργό ρόλο σε ένα διαρκές παιχνίδι αναζήτησης απαντήσεων, εκπλήξεων και αναιρέσεων, όπου δεν

υπάρχει μόνο μία ορθή ερμηνεία. Άλλωστε, όπως δήλωσε ο Roland Barthes, *‘ο αναγνώστης δεν είναι ένας απλός καταναλωτής κειμένων, αλλά ο ίδιος γίνεται παραγωγός της σημασίας τους, η δε πράξη της ανάγνωσης είναι μία δυναμική και δημιουργική ερευνητική πράξη’*.

Εάν όσα αναφέρονται παραπάνω ενδέχεται να δημιουργήσουν στον αναγνώστη την ιδέα ότι μοναδικό αντικείμενο του βιβλίου είναι η ανάλυση του οπτικού κόσμου, όπως δηλώνεται με σαφήνεια από τη Μαρία Χαλεβελάκη, κάτι τέτοιο δεν ισχύει. Με αφορμή ένα ποίημα του Ελύτη και έναν πίνακα του Boticelli, αναφέρει ότι *‘ο λόγος και η εικόνα καταφέρνουν με διαφορετικές εκφραστικές-διόδους να μιλήσουν στην ψυχή του αναγνώστη/θεατή’*. Η συγγραφέας παρατηρεί τη συνεργασία κειμένου-εικόνας σε διάφορα σύγχρονα κείμενα (οπτικά και γλωσσικά) και παρουσιάζει τα νοήματα που προκύπτουν.

Το μόνο σημείο παρατήρησης προς τη συγγραφέα αφορά στην πολύ μικρή γραμματοσειρά που χρησιμοποιείται στις εισαγωγικές σελίδες των τριών κεφαλαίων του βιβλίου (ιδιαίτερα δύσκολο για πρεσβύωπες αναγνώστες) και, φυσικά, ως αναγνώστης/θεατής, που συμμετέχει στο παιχνίδι εξερεύνησης στο οποίο μας καλεί η Μαρία Χαλεβελάκη, θα χαιρόμουν να διαβάσω τις απαντήσεις στις ‘ασκήσεις’ που παρουσιάζονται.

Πρόκειται για ένα πρωτότυπο και χρήσιμο βιβλίο, ενδιαφέρον ως προς τη σύλληψη και υλοποίησή του και συνάμα ένα ‘εύλωτο’ και ‘εύληπτο’ εγχειρίδιο εισαγωγής στη Σημειολογία.

Μαρία Παπαδοπούλου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Παιδαγωγικό Τμήμα Προσχολικής Εκπαίδευσης

Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας